

Filmeducatie in Nederland

Een aanzet tot beleid

Boekmanstichting - Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel. 6243739

Associatie Nederlandse Filmtheaters (A.N.F.)
Centra voor Kunstzinnige Vorming, platform film (C.K.V.)
Landelijk Overleg Filmhuizen (L.O.F.)
Landelijk Ondersteuningsinstituut Kunstzinnige Vorming
(L.O.K.V.)
Nederlands Film Instituut (N.F.I.)
Nederlands Filmmuseum, afd. filmeducatie (N.F.M.)
Stichting Wetenschappelijk Onderzoeken onderwijs
in de Media (S.W.O.M.)
Vereniging Kontaktgroep Audiovisuele Vorming (V.K.A.V.)

Voorwoord

Op initiatief van de Vereniging Kontaktgroep Audiovisuele Vorming is in april 1990 een landelijke werkgroep 'Filmeducatie' bijeengekomen, bestaande uit instituties die nauw betrokken zijn bij filmeducatieve activiteiten. De werkgroep stelde zich ten doel een notitie te publiceren, waarin de stand van zaken met betrekking tot filmeducatie in Nederland wordt beschreven, de knelpunten en mogelijke oplossingen, ten einde een aanzet tot beleid te initiëren voor een structurele plaats van filmeducatie binnen het filmcultuurbeleid in Nederland.

De werkgroep werd gevormd door:

Hans van Driel (vz.)	S.W.O.M.
Valérie Schuit (secr.)	V.K.A.V.
Hetty Bosman/Pim Oxener	L.O.F.
Gerard Bunnik	A.N.F.
Bernard Bussemaker/Harrie Swinkels	L.O.K.V.
Désirée Derrez/Mirjam Simons	C.K.V.
Menno van der Molen	N.F.I.
Frank Roumen/Claartje van de Grinten	N.F.M.

Amsterdam/Hilversum/Tilburg/Utrecht, mei 1991

Inhoud

Boekmanstichting - Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel. 6243739

1. Inleiding	4
2. Filmcultuur en filmeducatie	5
3. Filmverspreiding en filmeducatie	6
4. Initiëring en uitvoering	7
5. Financiering	9
6. Knelpunten	10
7. Oplossingen	11
8. Conclusie	13

filmcultuurgoed

Vanaf zijn ontstaan heeft het filmmedium het gezicht van de 20e-eeuwse samenleving in sterke mate bepaald en is het zelf bepaald door die samenleving. In deze zin is er sprake van een cultuurgoed, dat geproduceerd, behouden, beheerd en verspreid wordt, hetgeen door overheden rechtstreeks en indirect wordt gesubsidieerd. Bij het filmcultuurgoed zijn derhalve verschillende groeperingen betrokken: overheden; filmproducenten, -distributeurs en -vertoners, waartoe organisatoren van festivals worden gerekend; instellingen ten behoeve van behoud en beheer, en filmeducatieve instellingen.

filmeducatieve verspreiding

Deze nota heeft betrekking op de verspreiding van het filmcultuurgoed, in het bijzonder op wat filmeducatieve verspreiding wordt genoemd: activiteiten om actieve filmcultuurparticipatie te bevorderen. De nota heeft als uitgangspunt, dat filmeducatieve verspreiding het belang dient van alle groeperingen die betrokken zijn bij het filmcultuurgoed.

In paragraaf 2 wordt uiteengezet wat onder 'filmeducatie' wordt verstaan, waarna in paragraaf 3 de stand van zaken wordt geschetst met betrekking tot filmeducatie: welke filmeducatieve activiteiten worden ondernomen en hoe verloopt de financiering? Paragraaf 4 signaleert knelpunten, waarna in paragraaf 5 oplossingen worden voorgesteld. Een conclusie besluit deze nota.

invalshoeken

Om de doelstelling van cultuurverspreiding te verwezenlijken - waarbij het aanbod uiteraard een voorwaarde is - worden activiteiten uitgevoerd vanuit drie invalshoeken. Alleen de derde invalshoek wordt i.v.m. het filmcultuurgoed beschouwd als 'filmeducatie'.

vertoonfunctie

Een cultuurgoed kan objectgericht worden aangeboden: er bestaat afstand tussen het cultuurgoed en de waarnemer. Deze afstand kan enigszins worden overbrugd door toegevoegde informatie als bijschriften, recensies e.d. In verband met het filmcultuurgoed wordt gesproken van de zgn. vertoonfunctie: films worden geprojecteerd, eventueel begeleid door een schriftelijke of korte mondelinge toelichting.

thematische vertoning

Ook kan een cultuurgoed themagericht worden aangeboden: objecten uit een cultuurgoed krijgen niet geïsoleerd bestaanswaarde (zoals bij de objectgerichte benadering), maar in relatie tot andere, verwante objecten. Deze relaties worden meestal geëxpliciteerd in een bijbehorende beschrijving of catalogus, wat de afstand tussen cultuurgoed en waarnemer meer verkleint dan bij de objectgerichte benadering het geval is. In verband met het filmcultuurgoed wordt gesproken van zgn. thematische vertoning. Een groep films wordt geprojecteerd, waarbij de relaties worden geëxpliciteerd in verband met bijvoorbeeld stroming, regisseur, land van productie of anderszins.

filmeducatie

Op de derde plaats kan een cultuurgoed educatief worden aangeboden. Hierbij wordt geprobeerd de afstand tussen objecten uit een cultuurgoed en de waarnemer te overbruggen. Een en ander kan verwezenlijkt worden in de vorm van lessen, lezingen of cursussen, vaak binnen een overdrachtssituatie en in combinatie met ondersteunend en begeleidend schriftelijk of audiovisueel materiaal.

In verband met het filmcultuurgoed wordt gesproken van filmeducatie. Door de mogelijkheden van de waarnemer te verdiepen c.q. te verruimen teneinde inzicht in, kennis van en genieten van het vertoonde filmcultuurgoed te optimaliseren, wordt geprobeerd de afstand tussen film en waarnemer te overbruggen.

¹ Duidelijk is, dat de drie benaderingswijzen elkaar niet uitsluiten. Een educatieve benadering impliceert de overige benaderingen, en een themagerichte benadering impliceert de

behoud en beheer

Het behoud, beheer en gedeeltelijk de verspreiding van het filmcultuurgoed is toevertrouwd aan de Stichting Nederlands Filmmuseum, de Rijks Voorlichtings Dienst, het Nederlands Omroep Bedrijf en de Stichting Film & Wetenschap die van overheidswege worden gesubsidieerd. De verdere verspreiding van het filmcultuurgoed is trapsgewijze opgebouwd.

distributie en vertoning

De eerste trap betreft de filmdistributie die wordt verzorgd door commerciële filmdistributeurs en enkele gesubsidieerde, zoals het Nederlands Film Instituut, Cinemien en International Art Film. De tweede trap² betreft de filmvertoning die, al dan niet in festivalverband², wordt verzorgd door commerciële filmtheaters en bioscopen, en (gesubsidieerde) niet-commerciële filmtheaters. Deze laatste zijn voor het merendeel verenigd in de Associatie van Nederlandse Filmtheaters en het Landelijk Overleg Filmhuizen.

een filmeducatieve benadering

Nu is een filmeducatieve benadering niet zonder meer vanzelfsprekend voor instituties die de filmdistributie en filmvertoning behartigen - wat minder geldt voor de themagerichte benadering. In de volgende paragrafen worden de filmeducatieve activiteiten besproken die (soms ook door filmvertoners) worden ontplooid en hoe de financiering hiervan verloopt.

objectgerichte. Andersom is niet noodzakelijk.

Naar aanleiding hiervan willen we het kinderfilmfestival Cinekid als voorbeeld noemen. Film wordt themagericht aangeboden, soms zelfs objectgericht. Desalniettemin heeft dit festival een stimulerende werking op filmeducatieve activiteiten. Er wordt (nieuw) aanbod gecreëerd. Vertoning op festivals brengt het onder de aandacht van uitvoerders van filmeducatie, die de film vervolgens in een educatieve setting plaatsen (wat weer invloed heeft op de verspreiding).

² In het vervolg van deze notitie wordt de vertoningsmogelijkheid van het festival niet meer genoemd vanwege zijn exclusief object- en themagerichte benadering van het verschijnsel film.

initiering

De object- en themagerichte verspreiding van het filmcultuurgoed is grotendeels gegarandeerd.³ Filmeducatie daarentegen vindt incidenteel plaats en is afhankelijk van ad hoc-initiatieven en -uitvoering. De filmeducatieve activiteiten worden geïnitieerd door: de Stichting Nederlands Filmmuseum, niet-commerciële filmvertoners, de Centra voor Kunstzinnige Vorming, bemiddelingsinstanties, het Landelijk Ondersteuningsinstituut Kunstzinnige Vorming en het Nederlands Film Instituut.

uitvoering

Filmeducatieve activiteiten worden uitgevoerd door medewerkers van genoemde instituties, docenten in basis- en voortgezet onderwijs, medewerkers van filmeducatieve stichtingen en personen met een speciale deskundigheid, meestal afkomstig uit de universitaire en journalistieke wereld.

Van coördinatie is nauwelijks sprake, noch op het gebied van initiëring, noch op het gebied van uitvoering.

doelstelling

Het doel van filmeducatie is geformuleerd als het verdiepen c.q. verbreden van de mogelijkheden van de filmkijker om inzicht in, kennis en genieten van het filmcultuurgoed te optimaliseren. Ten einde deze doelstelling te concretiseren worden de volgende filmeducatieve activiteiten ad hoc - d.w.z. nauwelijks een breder verband betreffende dan dat van de eigen institutie - geïnitieerd en uitgevoerd.

Stichting Nederlands Filmmuseum

Naast de vertoning van hoofdzakelijk de eigen collectie, meestal met begeleidende informatie en/of inleidingen, biedt het NFM tentoonstellingen, de mogelijkheid van groepsbezoeken - veelal scholen die filmles krijgen - en faciliteiten voor studiedoeleinden.

³ Wat niet wil zeggen op 'ideale wijze'. Met name is er gebrek aan coördinatie op het punt van programmering, festivals, retrospectieven e.d., zowel inhoudelijk als wat de planning in tijd en plaats betreft.

Filmtheaters, -huizen en -circuits

Ten behoeve van het bestaande publiek en van specifieke doelgroepen, bijvoorbeeld in de vorm van initiatieven naar het onderwijs, worden films vertoond, meestal met begeleidende informatie en/of inleidingen. Naast deze object- en themagerichte benadering worden filmeducatieve activiteiten ontplooid met oog voor verdieping en verbreding van de mogelijkheden van het publiek, bijvoorbeeld in de vorm van het organiseren van filmcursussen, waarin thema's en filmtheoretische, -historische en -artistieke aspecten worden belicht.

Centra voor Kunstzinnige Vorming

Ten behoeve van het onderwijs wordt lesmateriaal ontwikkeld bij films en worden filmprojecten aangeboden, al dan niet gekoppeld aan bezoek van bioscopen, filmhuizen en/of filmfestivals. Ten behoeve van het open cursuswerk worden filmcursussen verzorgd.

Landelijk Ondersteuningsinstituut Kunstzinnige Vorming

Ten behoeve van het onderwijs en de Centra voor Kunstzinnige Vorming wordt filmeducatief materiaal ontwikkeld, zoals filmcahiers. Verder wordt filmvertoning gestimuleerd en wordt bemiddeld bij de vertoning van (kinder)films.

Nederlands Film Instituut

Het NFI is allereerst distributeur van films, maar stimuleert ook filmvoorstellingen in (kinder)filmhuizen en allerlei soorten opleidingssituaties. Het maakt daarbij gebruik van ondersteunend materiaal dat meestal in samenwerking met de producenten/filmmakers van de films is samengesteld.

distributie

Het overgrote deel van de commerciële films kent geen aparte of aanvullende financiering van overheidswege. De distributie van zogenaamde artfilms en educatieve/voorlichtende films is in Nederland zonder externe financiële ondersteuning nauwelijks mogelijk: het publiek en de afzetmogelijkheden zijn daarvoor te gering. De reguliere niet-commerciële film distributeurs (NFM/IAF - Cinemien - NFI - NIAM) worden daarom van overheidswege gesubsidieerd. Soms worden ook de uit te brengen films per titel ondersteund, bijvoorbeeld door het distributie-garantiefonds van het Fonds voor de Nederlandse film of, op Europees niveau, door de EFDO. De financiële structuur is er op gericht om de projectie van speelfilms en documentaires in theaters en bioscopen mogelijk te maken en in de toekomst te garanderen.

vertoning

De vertoning van artfilms en educatieve/voorlichtende films valt commercieel nauwelijks te exploiteren, waardoor extra financiële steun van de overheid noodzakelijk is. Het Rijk neemt, naast archivering, produktie en distributie, soms incidentele investeringssubsidies t.b.v. filmtheaters voor zijn rekening. De provinciale overheid subsidieert incidenteel de verspreiding van filmkunst en een programmering van bovenplaatselijk belang. De gemeente is verantwoordelijk voor de accommodatie, personele lasten en basisprogrammering. In vele gemeenten en provincies laten de genoemde overheden het echter afweten⁴, en wordt vertoning van genoemde films gefinancierd uit zeer diverse bronnen, o.a. via vrijwilligerswerk, vertoning van commercieel aantrekkelijke titels, baropbrengsten, sponsering, adverteerders en fondsen.

filmeducatie

Filmeducatie is evenmin als distributie en vertoning van de zogenaamde artfilms zelf bedruipend. Het L.O.K.V. beschikt over financiële middelen voor kunstparticipatie. Voor filmvoorstellingen, die aan een aantal criteria voldoen, kan een reductie van maximaal 50 % worden verkregen op de prijs voor de filmhuur. Daarnaast zijn filmeducatieve activiteiten afhankelijk van landelijke of plaatselijke incidentele subsidies.

⁴ Debet hieraan is o.m. het ontbreken van een landelijke regelgeving die per gemeente en provincie gehanteerd zou kunnen worden.

Wat ontbreekt, is een filmeducatieve infrastructuur waarbinnen filmeducatie op structurele wijze wordt gefinancierd en gecoördineerd.

gevolgen

In deze paragraaf worden de concrete knelpunten die hiervan het gevolg zijn, besproken.

De overheid kent aan filmkunst een marginale rol toe met als gevolg dat er nauwelijks doelsubsidies t.b.v. filmkunstparticipatie en -educatie worden verstrekt (financiering). Dit heeft weer tot gevolg dat (1) filmkunst slechts een kleine rol speelt bij instituties die zich bezighouden met kunstparticipatie en kunsteducatie binnen en buiten het onderwijs, wat (2) weer een gebrek aan deskundigheid op het gebied van filmeducatie als (oorzaak of) gevolg heeft.

ontbreken van overleg

Het ontbreken van overleg (coördinatie) tussen filmeducatieve instellingen onderling en tussen deze instellingen en de filmindustrie (productie, distributie en vertoning) heeft tot gevolg, dat er (3) weinig filmeducatief materiaal algemeen beschikbaar is ten behoeve van verschillende werkvelden, waardoor (4) film-educatieve projecten nauwelijks een landelijke verspreiding kennen en er sprake is van een (5) gebrekkige afstemming van vraag en aanbod op elkaar.

niet vanzelfsprekend

Voor de (gesubsidieerde) filmdistributie en filmvertoning is filmeducatie niet zonder meer vanzelfsprekend. Hun medewerking en die van de beheerders van het filmcultuurgood vormen niettemin een noodzakelijke voorwaarde bij filmeducatieve initiatieven. Hierbij is geen sprake van eenrichtingsverkeer, omdat filmeducatieve activiteiten een wederzijds belang dienen, ook dat van distributeurs en vertoners. Knelpunten die hieruit voortkomen, betreffen het (6) onvoldoende beschikbaar zijn van films, tegen niet-commerciële tarieven en het (7) onvoldoende beschikbaar zijn van informatie.

werkbare contacten

(8) Het onderwijs noch de Centra voor Kunstzinnige Vorming slagen er in werkbare contacten tot stand te brengen met filmvertoners wat ook vice versa het geval is, hetgeen een optimalisering van filmeducatie in de weg staat.

Samenvattend kunnen de knelpunten worden geformuleerd in twee trefwoorden: financiering en coördinatie. In deze paragraaf worden de mogelijke oplossingen besproken.

landelijk

Het Rijk financiert via het L.O.K.V. op landelijk niveau kunstparticipatie in de educatieve sector, dus ook de filmkunstparticipatie. Binnen het L.O.K.V. zou derhalve structureel een voorziening moeten zijn ten behoeve van filmeducatie. Binnen deze voorziening vindt de landelijke coördinatie plaats van filmeducatieve activiteiten en wordt filmeducatief materiaal verzameld, gemaakt en landelijk gedistribueerd (cf. 'filmeducation'-project zoals dit in Engeland functioneert als een samenwerkingsverband van producenten en distributeurs met een filmeducatieve instelling). Het L.O.K.V. initieert de samenwerking met distributeurs en vertoners ten behoeve van filmeducatieve activiteiten.

regionaal

In de nota 'Provinciaal Beleid Kunstzinnige Film' van ANF/LOF wordt de aanstelling van regionale filmconsulenten aanbevolen tot wiens/wier taken o.a. 'filmeducatie' behoort. Deze nota ondersteunt de aanbeveling met klem. Een consequentie van dergelijke aanstellingen zou zijn, dat op de provinciebegroting een zelfstandige en voldoende post 'film' voorkomt naast de andere kunsten. Het is sterk aan te bevelen dat regionale filmconsulenten nauw samenwerken met regionale steunfunctie instellingen om gezamenlijk de bemiddelende en begeleidende functies waar te maken.

werkgroep

Onontbeerlijk is, dat een werkgroep wordt geïnstalleerd van uitvoerders van filmeducatie enerzijds en filmproducenten en -distributeurs anderzijds. Het overleg van deze werkgroep zou in elk geval betrekking moeten hebben op de vorming van taakstellende budgetten bij producenten en distributeurs ten behoeve van filmeducatie teneinde het filmcultuurgoed in een filmeducatieve context bereikbaar te maken. Te denken valt hierbij aan het bereikbaar maken van informatie en het beschikbaar maken van films. Een interessante optie daarbij is dat uitvoerders van filmeducatie afname van bepaalde films kunnen garanderen en daarmee de aankoop voor distributeurs vergemakkelijken. Het L.O.K.V. initieert structureel overleg tussen filmindustrie en betrokkenen bij filmeducatie.

plaatselijk overleg

Even onontbeerlijk zijn overleg en beleid op plaatselijk niveau van de betrokkenen: filmvertoners (i.c. filmhuizen/bioscopen) onderwijs en Centra voor Kunstzinnige Vorming. Meer specifiek: Centra voor Kunstzinnige Vorming zouden hun filmreceptieve aanbod moeten ontwikkelen of uitbreiden. Daarbij is het wenselijk dat een Centrum voor Kunstzinnige Vorming en een filmhuis per regio met elkaar samenwerken en afspraken maken omtrent de verdeling van taken. Voor het aanbod naar het onderwijs moeten plaatselijke bemiddelaars c.g. steunfunctionarissen en vertoners met elkaar samenwerken om de condities (zoals: aanbod, vertoningsmogelijkheden, vervoer van leerlingen en subsidieregelingen) te creëren, waarmee filmeducatie gerealiseerd kan worden.

deskundigheidsbevordering

Wat de inhoudelijke deskundigheidsbevordering betreft, zijn er voornamelijk mogelijkheden aanwezig met betrekking tot de filmproductie: Nederlandse Film- en Televisieacademie, Academies⁵ voor Beeldende Kunst, cursussen van diverse instituten⁵. Deze opleidingen plaatsen hun curriculum evenwel niet in een filmeducatieve context. De opleidingen besteden verder slechts geringe aandacht aan de film receptieve kant. Dit gebeurt wel op universitaire opleidingen, maar zelden in een filmeducatieve context. De werkgroep stelt voor een stageproject uit te voeren in samenwerking met de Letterenfaculteit van de Katholieke Universiteit Brabant en het L.O.K.V. ten einde de bestaande filmeducatieve deskundigheid in kaart te brengen, lacunes te signaleren en oplossingen te formuleren.

⁵ Zie het rapport 'Media-opleidingen in Nederland', een uitgave van de Stichting Film en Wetenschap, Amsterdam 1990.

⁶ De nieuwe docentenopleiding Audio Visuele Vorming in Amsterdam doet dit wel, maar levert pas op zijn vroegst in 1995 de eerste afgestudeerden af.

inzet

De inzet van deze nota is het bevorderen van de filmeducatie in ons land. Het moge duidelijk zijn dat hiervoor samenwerking tussen alle betrokkenen noodzakelijk is en dat het beleid op verschillende niveau's dient te worden ontwikkeld: landelijk, regionaal en plaatselijk.

drie oplossingen

De nota brengt deze complexe situatie in beeld en signaleert de nodige knelpunten.

Oplossingen worden voorgesteld in drie richtingen:

1. het creëren van een landelijke voorziening voor coördinatie van activiteiten en het opslaan en doorgeven van informatie;
2. het creëren van permanente overlegsituaties en samenwerkingsvormen op landelijk en regionaal niveau om te komen tot produkten, projecten, uitwisseling, afstemming en beleidsontwikkeling t.a.v. filmeducatie;
3. het uitvoeren van deskundigheidsbevordering.

tot slot

Deze nota is tot stand gekomen vanuit een werkgroep van vertegenwoordigers van een aantal betrokken instellingen. Dit feit alleen al vormde een eerste stap op weg naar de beoogde uitwisseling en samenwerking.

Nu deze nota er ligt kan zij door producenten, distributeurs, vertoners, overheden en uitvoerders van filmeducatie worden gebruikt om de beleidsontwikkeling voor filmeducatie op gang te brengen of verder te stimuleren. Hiertoe zal een ruime verspreiding van de nota plaatsvinden.

Een belangrijk moment in deze beleidsontwikkeling is de presentatie en bespreking van de nota op de DAG VOOR FILMEDUCATIE op 20 september 1991 in Utrecht tijdens de Nederlandse Filmdagen.

De volgende stap zal de daadwerkelijke realisering van de in de nota voorgestelde oplossingen zijn. De bereidheid hiertoe is door een aantal betrokkenen reeds kenbaar gemaakt.